

ВИМІРЮВАННЯ ЯКОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ ЧЕРЕЗ УЧАСТЬ У СВІТОВИХ (SHANGHAI, TIMES, QS) ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ РЕЙТИНГАХ

За матеріалами доповіді на X Міжнародній науково-практичній конференції «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу. Оцінювання якості: підходи та інструменти» 10 листопада 2021 р.

<https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-3-5>

ЛУГОВИЙ

Володимир Ігоріонович

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України, перший віце-президент Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна

СЛЮСАРЕНКО

Олена Миколаївна

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна

ТАЛАНОВА

Жаннета Василівна

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент, завідувач відділу забезпечення якості вищої освіти Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, аналітичний менеджер Національного Еразмус+ офісу в Україні, м. Київ, Україна

Анотація. Обґрунтовано закономірний характер використання рейтингів для оцінювання якості діяльності університетів. Проаналізовано світовий досвід рейтингування з метою формування стратегій-2 розвитку вищої освіти найвищої досконалості. З'ясовано проблеми, з якими стикається Україна щодо рейтингування закладів вищої освіти. Надано пропозиції з формування в Україні культури університетського рейтингування.

Ключові слова: мінімально достатня якість; максимально досконала якість; акредитація і рейтингування; світовий і національний досвід рейтингування; стратегія-2 розвитку вищої освіти.

У статті поставлено за мету обґрунтувати закономірний характер рейтингування для оцінювання якості діяльності університетів та широке вико-

ристання рейтингів у світовій та національних практиках для формування стратегій розвитку вищої освіти найвищої досконалості (стратегій-2).

Об'єктивною основою рейтингування, як і акредитації, є дуальність якості. З одного боку, існує мінімально достатня (базова, порогова, нормативна) якість, що потрібна для визнання, забезпечення ефективного функціонування наявної практики. З другого боку, є максимально досконала (найвища) якість, з якою пов'язують конкурентний інноваційний розвиток, творення майбутнього. Відповідно у світовій практиці утвердилася ієрархія механізмів оцінювання якості вищої освіти, на крайніх полюсах якої — акредитація і рейтинг.

Акредитація добре фіксує базову, порогову якість, але не спроможна вірогідно з'ясувати топову якість вищої освіти. Рейтинг, навпаки, здатний виявити найдосконалішу якість, натомість некорисний для ідентифікації порогової, нормативної якості.

Це можна проілюструвати на прикладі світового університетського еталону — [Гарвардського університету](#).

Гарвардський університет має акредитацію, яка мало чим виділяє його з-поміж 2,7 тис. акредитованих 4-х річних закладів вищої освіти, що присуджують ступені, у США (задовольняє критеріям мінімально достатньої якості).

Гарвардський університет є першим у США і світі за [Шанхайським рейтингом, ARWU](#) (задовольняє критеріям максимально досконалої якості).

Відтак рейтингування не менш важливе, ніж акредитація. Разом вони становлять два крила підтримання і піднесення університетської якості.

Адекватне рейтингування може слугувати надійною основою для формування стратегій розвитку вищої освіти найвищої досконалості (стратегій-2), тоді як акредитація — стратегій-1 з досягнення мінімально достатньої якості.

Зазначене проілюстровано на рис. 1.

У разі рейтингування виникає проблема добору ефективних рейтингів. Що стосується світових рейтингів, то за період їх активного розвитку у 2003-2021 рр. найбільш досконалим виявився Шанхайський рейтинг, який з 2017 р. існує у двох версіях: загальній — ARWU (Академічний рейтинг університетів світу) і галузевій — GRAS (Глобальний рейтинг академічних предметів). Також популярними є рейтинги [Таймс](#) (THE World University Rankings) і [К'ю Ес](#) (QS World University Rankings). Ці три міжнародні рейтинги у зазначеній послідовності визнані урядовим розпорядженням у 2018 р. для практичного використання.

Рис. 1. Місце і роль акредитації та рейтингування, стратегій-1 і стратегій-2 у забезпеченні та вдосконаленні якості вищої освіти

Джерело: Складено авторами.

Водночас авторські дослідження показали, що найбільш ефективним з них є Шанхайський рейтинг як суто об'єктивний і найбільш місійно відповідний. Натомість Таймс на третину суб'єктивний, а К'ю Ес суб'єктивний на половину. Зрозуміло, що суб'єктивність критично позначається на об'єктивності рейтингування.

Наприклад, порівняння результатів рейтингів Шанхайського і Таймс за 2020 р. для університетів світового класу (УСК — заклади, які у групі топ-500) показує, що Таймс суб'єктивно і системно вивисує британські університети і принижує американські (кратно змінює співвідношення їх кількості). Якщо за Шанхайським рейтингом один УСК припадає у США на 2,5 млн населення і в Сполученому Королівстві на 1,9 млн, що не на багато відрізняється, то за Таймс у США — на 2,8 млн, а в СК — на 1,1 млн, що вочевидь не об'єктивно і не справедливо. За К'ю Ес, таке співвідношення ще більш дискримінаційне (США — 3,8 млн, СК — 1,4 млн).

Крім того, у Шанхайського рейтингу істотно вища диференціююча здатність для найбільш топових закладів, що важливо.

Застосування Шанхайського рейтингу загальної і галузевої версій дає змогу детально з'ясувати профіль якості вищої освіти як в окремих країнах, так і для конкретних університетів (див. рис. 2 і 3).

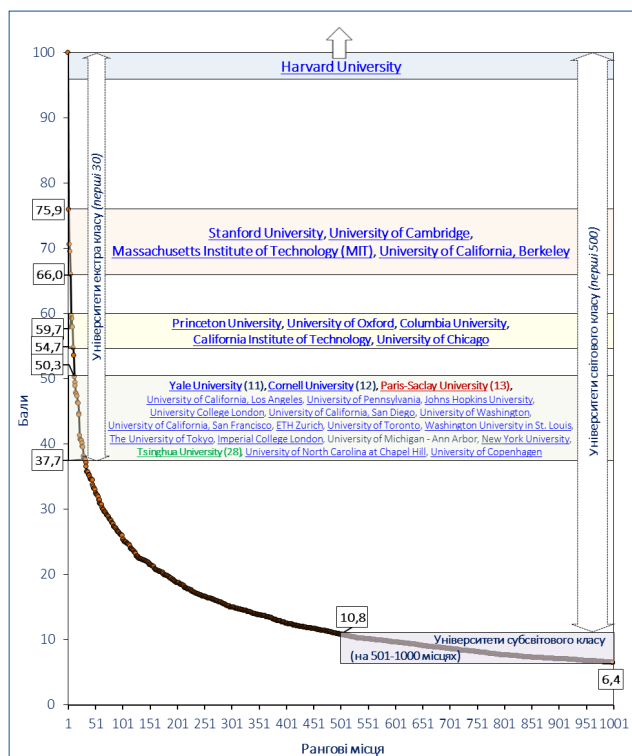

Рис. 2. Розподіл 1000 закладів вищої освіти за Шанхайським рейтингом 2021 р.

Джерело: Складено авторами.

З рис. 2 видно сильну рейтингову диференціацію інституцій: по суті «прямовисну стіну» для закладів топ-30 (університетів екстра класу, УЕК) та їх групову стратифікацію. Для інших УСК диференціація менша, для університетів субсвітового класу (на 501-1000 місцях, УССК) ще менша. На рис. 2 показано з-поміж УЕК *Paris-Saclay University* (на 13 позиції) та *Tsinghua University* (на 28 місці), які у цій групі другий рік поспіль. Таке сходження здійснено завдяки потужним національним зусиллям Франції і Китаю з університетського розвитку. Щодо Франції, то завдяки десятирічній урядовій програмі «Інвестиція в майбутнє» у 2018, 2019 і 2020 рр. шляхом об'єднання потужних університетів завершено створення суперпотужних закладів — відповідно *Sorbonne University*, *PSL University* та *Paris-Saclay University*. Це перетворило Францію на третю (після США і СК) університетську державу світу. Зокрема, *Paris-Saclay University* потіснив *Princeton University* з першої позиції у галузі математики. Загальнонаціональна французька програма університетського розвитку заслуговує на увагу як зразок консолідації національних зусиль для вирішення завдань, які не під силу окремим університетам. Адже, сходити на рейтингову гору багатократно складніше, ніж ходити по акредитаційному полю.

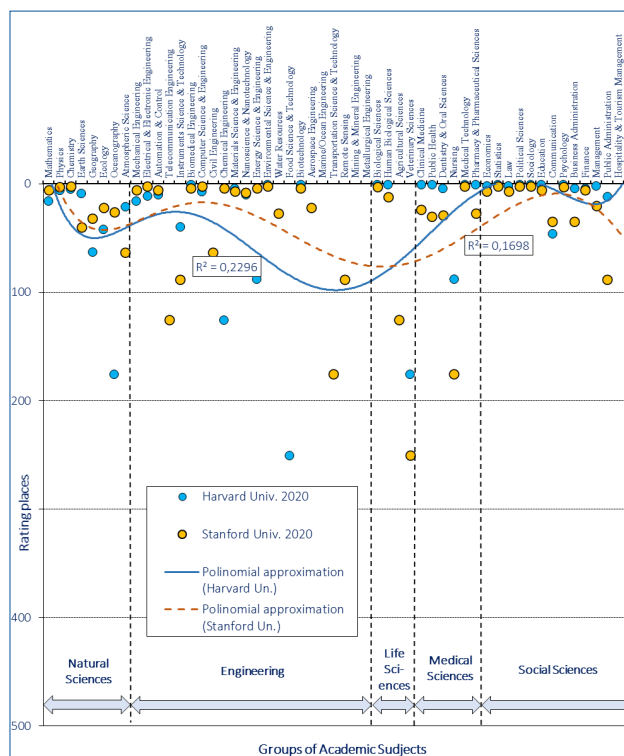

Рис. 3. Порівняння галузевого профілю Гарвардського і Стенфордського університетів за академічними предметами за результатами Шанхайського рейтингу 2021 р.

Джерело: Складено авторами.

У галузевому аспекті (див. рис. 3) Гарвардський університет за Шанхайським рейтингом має світовий клас за 45 академічними предметами з 54, зокрема екстра клас за 33 предметами, з них за 15-ма посідає перше місце. *Стенфордський університет* (другий у світі) виборов статус світового класу за 49 предметами, у тому числі за 35 — статус екстра класу, хоча перших місць не має.

Часто університетські досягнення за Шанхайським рейтингом пов'язують з потужним окремим фінансування досліджень і розробок у відповідних закладах. Однак, таке фінансування важливе, але, як видно з рис. 4, не є вирішальним.

З рис. 4 видно відсутність вірогідної кореляції місця в рейтингу і обсягу дослідницького фінансування.

Статистичні портрети якості топових університетів можуть бути доповнені динамічними характеристиками інституційного і національного розвитку вищої освіти упродовж 2003-2021 рр. та специфікацією відповідних стратегій.

Наприклад, стратегії групи перших трьох університетських країн (США, СК, Франція) роблять акцент на підтриманні та посиленні топових університетських досягнень, поступаючись загальною кількістю УСК.

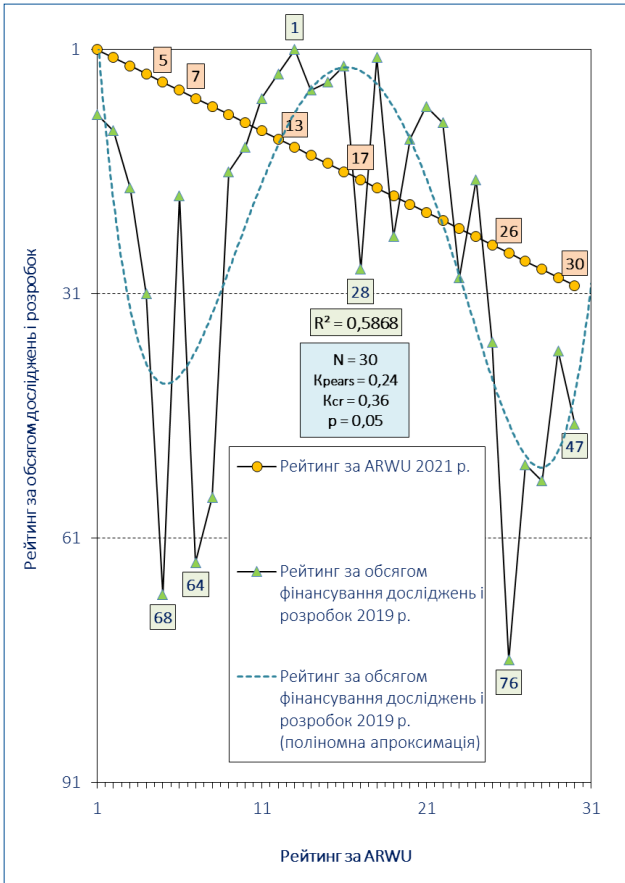

Рис. 4. Характер кореляційного зв'язку між місцями 30-ти перших університетів США у Шанхайському рейтингу та обсягом фінансування досліджень і розробок у закладах

Джерело: Розраховано і складено авторами.

Натомість стратегія Китаю полягає як у збільшенні кількості УСК, так і в створенні УЕК. За зазначений період число китайських УСК збільшилося у 8 разів, при цьому посилилися топові позиції закладів.

Відсутність цілісної національної стратегії підтримки університетів в Японії призвела до троекратного зменшення УСК, двократної втрати УЕК та погіршення університетських досягнень у цілому, переміщенню країни з третьої на шосту позицію (сусідню з Китаєм, який сьомий) в ієрархії країн.

Шанхайський рейтинг дає змогу також побачити істотний університетський прогрес Австралії та тривалу університетську стагнацію Німеччини тощо.

Проблемність Шанхайського рейтингу для України у тому, що ні загальна (ARWU), ні галузева (GRAS) версії Шанхайського рейтингу не бачать українських університетів. Україна відсутня серед 63 країн/територій загальної версії і 93 країн/територій галузевої версії за 54 академічними предметами Шанхайського рейтингу 2021 р.

Менш ефективні рейтинги Таймс і К'ю Ес також не бачать в Україні УСК (у групі топ-500) (табл. 1).

Таблиця 1
Positions of Ukrainian higher education institutions according to the ratings of THE and QS 2022

N	HEIs	THE	QS
1	2	3	4
1	Lviv Polytechnic National Un.	601-800 (2)	801-1000
2	Sumy State Un.	501-600 (1)	701-750
3	Kharkiv National Un. of Radio Electronics	1001-1200 (3)	—
4	Ivan Franko National Un. of Lviv	1201+	1001-1200
5	National Technical Un. "Kharkiv Polytechnic Institute"	1201+	651-700 (3)
6	National Technical Un. of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"	1201+	701-750
7	Taras Shevchenko National Un. of Kyiv	1201+	601-650 (2)
8	V.N. Karazin Kharkiv National Un.	1201+	511-520 (1)
9	Yuriy Fedkovych Chernivtsi National Un.	1201+	—
10	Oles Honchar Dnipro National Un.	1201+	—
11	National Un. of Kyiv-Mohyla Academy	—	1001-1200
Number of ranked institutions		> 1600	1300
Number of countries, territories		99	97

Примітка: Зеленим і синім кольорами виділено по три перших університети за рейтингами Таймс і К'ю Ес відповідно.

Джерело: Складено авторами.

З табл. 1 неважко бачити, що зазначені рейтинги по-різному оцінюють українські заклади. За рейтингом Таймс першим є Сумський державний університет, другим — Національний університет «Львівська політехніка», третім — Харківський національний університет радіоелектроніки. За рейтингом К'ю Ес трійку лідерів складають інші заклади у порядку: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Київський національний університет імені Тараса Шевченка і Національний технічний університет «Харківський

політехнічний інститут». Сукупно ці рейтинги ідентифікують групу з 11 українських закладів, проранжирувати вірогідно які у послідовності від 1-го до 11-го неможливо.

Складається ситуація, за якої профілі якості зарубіжних університетів багатьох країн відомі краще, ніж українських закладів. Наприклад, на відміну від інших країн в Україні невідомий перший топовий університет, який, з одного боку, презентує українську вищу освіту, а з другого боку, є першим кандидатом на цільову державну підтримку для досягнення ним міжнародного статусу УСК (див. вставку 1).

Вставка 1

1. USA — *Harvard University*
2. UK — *University of Cambridge*
3. France — *Paris-Saclay University*
4. Switzerland — *ETH Zurich*
5. Canada — *University of Toronto*
6. Japan — *The University of Tokyo*
7. China — *Tsinghua University*
8. Denmark — *University of Copenhagen*
9. Australia — *The University of Melbourne*
- ...
- Ukraine — ?

Слід зазначити, що європейський U-Multirank і всі українські рейтинги (Топ-200 Україна, Консолідований тощо) мають тією чи іншою мірою серйозні проблеми з об'єктивністю, валідністю, вірогідністю, надійністю, зрозумілістю, прозорістю, критеріально-індикаторною базою, логічністю результатів оцінювання топової якості. Відтак ці рейтинги не користуються фаховою довірою і не застосовуються для прийняття управлінських рішень. Критичний аналіз цих рейтингів можна знайти за посиланнями: «Рейтинговий розподіл та формульне фінансування українських університетів: проблема суб'єктивізму і недовіри» (В. Луговий, О. Слюсаренко, Ж. Таланова) та «Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції» (за ред. В. Лугового, Ж. Таланової).

Відтак створення Національного рейтингу закладів вищої освіти (ЗВО) необхідне для оцінювання топової якості вітчизняної вищої освіти, профіль якої нині невизначений. Це дасть підстави для формування стратегії-2 з розвитку в Україні університетської освіти найвищої досконалості, зокрема створення університетів світового класу за прикладом інших країн-членів Європейського простору вищої освіти.

З аналізу світового досвіду випливає, що створення Національного рейтингу ЗВО необхідно здійснювати на наступних засадах.

1. В основу має бути покладена методологія Шанхайського рейтингу, що зокрема передбачає:

- *об'єктивність* (відсутність суб'єктивних критеріїв/індикаторів, використання баз даних третіх сторін);

- *валідність* (здатність оцінювати найвищу якість відповідно до ключових місійних складових топових університетів — освіта, дослідження, інновація/творчість);

- *зрозумілість* (гранична мінімізація кількості необхідних і достатніх критеріїв та індикаторів — 4-6).

2. Рейтинг має бути унормований *законом*.

3. *Адміністрування* рейтингу доцільно покласти на незалежний державний орган — **Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти**.

4. Складність рейтингування та важливість його результатів для державно-управлінських рішень, національної безпеки країни потребує відповідного бюджетного *фінансування*, сумірного з видатками на акредитацію.

5. Науково-методичний *супровід* рейтингу можуть забезпечувати **Національна академія педагогічних наук України**, зокрема **Інститут вищої освіти НАПН України**.

6. Для розроблення й узгодження критеріально-індикаторної бази рейтингу важливо долучити *Спільку ректорів* закладів вищої освіти та регіональні *ради ректорів*.

7. Результати рейтингування мають щорічно *затверджуватися* **Міністерством освіти і науки України** для офіційного використання в практичній діяльності.

Національний рейтинг ЗВО дасть змогу розробити стратегію-2 з розвитку вищої освіти найвищої досконалості в Україні. Стратегія-2 має базуватися на результатах Національного рейтингу ЗВО, провідних міжнародних університетських рейтингів Шанхайський, Таймс, К'ю Ес.

При цьому стратегія-2 спрямовується на створення в Україні *університетів світового класу* шляхом:

- цільової державної підтримки перших 1-2 флагманських університетів України;
- злиття інших провідних університетів у більш потужні.

Результатом комплексу заходів стратегії-2 має стати концентрація ресурсів та посилення потенціалу університетів до рівня, необхідного і достатнього для запуску в них процесів *генерації вищої освіти найвищої досконалості*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Аніщенко, О.В., Базелюк, Н.В., Березівська, Л.Д., Бех, І.Д., Биков, В.Ю., Бойко, А.Е., Вашуленко, О.П., Вербицький, В.В., Вітренко, Ю.М., Ворона, В.О., Гавриш, Н.В., Гальченко, М.С., Гордієнко, В.П., Гудим, І.М., Джурило, А.П., Довбищенко, В.І., Драч, І.І., Ершова, Л.М., Жиляєв, І.Б., ... Ярошенко, О.Г. (2021). *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (До 30-річчя незалежності України)* : монографія (В.Г. Кремень, ред.). Національна академія педагогічних наук України. Київ: КОНВІ ПРИНТ. <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
- Воробйова, О., Дебич, М., Луговий, В., Оржель, О., Слюсаренко, О., Таланова, Ж., & Трима, К. (2020). *Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції* : монографія (В. Луговий, Ж. Таланова, ред.). Київ: Інститут вищої освіти НАПН України. <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-38-0-2020>
- Закон України «Про вищу освіту». (2014, 1 липня). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
- Кабінет Міністрів України. (2018, 14 березня). *Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні* (154-р). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-p>
- Кабінет Міністрів України. (2021, 16 червня). *Про схвалення концепції реалізації проекту «Президентський університет»* (692-р). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692-2021-p>
- Луговий, В., Слюсаренко, О., & Таланова, Ж. (2020). Рейтинговий розподіл та формульне фінансування українських університетів: проблема суб'єктивізму і недовіри. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*, (10), 35-69. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2020-10-2-35-69>
- Луговий, В.І., Слюсаренко, О.М., & Таланова, Ж.В. (2020). Моніторинг, мотивація, мобілізація задля конкурентоспроможності університетів України: механізми реалізації. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-1>
- Президент України. (2020, 3 червня). *Про вдосконалення вищої освіти в Україні* (210/2020). <https://www.president.gov.ua/documents/2102020-34045>
- Салми, Дж. (2009). *Создание университетов мирового класса* (Ш.М. Каланова, науч. ред.; Т.М. Королева, пер. с англ.). Москва: Издательство «Весь Мир».
- Слюсаренко, О. (2015). *Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації* : монографія. Київ: Пріоритети. <https://lib.iitta.gov.ua/10225/>
- Таланова, Ж.В. (2010). *Докторська підготовка у світі та Україні* : монографія. Київ: Міленіум. <https://bit.ly/30Yv75J>
- Lugovyi, V., Slyusarenko, O., & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, (2), 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>
- Lugovyi, V., Slyusarenko, O., & Talanova, Zh. (2020). Challenge of developing quality profile of higher education in Ukraine. *Education: Modern Discourses*, (3), 57-77. <https://doi.org/10.37472/2617-3107-2020-3-06>
- QS Top Universities. (2021). *QS World University Rankings 2022*. <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2022>
- Shanghai Ranking. (2021). *2021 Academic Ranking of World Universities*. <https://www.shanghairanking.com/rankings/arwu/2021>
- Shanghai Ranking. (2021). *Global Ranking of Academic Subjects*. <https://www.shanghairanking.com/rankings/gras/2021>
- The World Bank. (2021, February 2). *WV.1 World Development Indicators: Size of the economy*. <http://wdi.worldbank.org/table/WV.1>
- THE World University Rankings. (2021). *World University Rankings 2022*. <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2022/world-ranking>
- World Bank Group. (2019). *Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview*. <https://bit.ly/30vLppl>

MEASURING THE QUALITY OF UNIVERSITIES ACTIVITY BY PARTICIPATION IN THE WORLD (SHANGHAI, TIMES, QS) AND NATIONAL RANKINGS

Based on the report at the 10th International Scientific and Practical Conference "European Integration of Higher Education of Ukraine in the Context of the Bologna Process. Quality Assessment: Approaches and Tools", November 10, 2021

Volodymyr Lugovyi

DSc in Education, Professor, Full Member (Academician) of NAES of Ukraine, First Vice-President, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Olena Sliusarenko

DSc in Education, Senior Researcher, Deputy Director for Research Work, Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Zhanneta Talanova

DSc in Education, Senior Researcher, Associate Professor, Head of the Department of Quality Assurance in Higher Education, Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine; Analytical Manager, National Erasmus+ Office in Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. *The natural character of using rankings for assessing the quality of universities activity is grounded. The world ranking experience for building the strategy-2 of the highest excellence higher education development is analysed. The problems facing Ukraine in ranking the higher education institutions are revealed. The proposals on creating the culture of universities ranking in Ukraine are given.*

Keywords: *minimum sufficient quality; maximum excellent quality; accreditation and ranking; world and national ranking experience; higher education development strategy-2.*

Дата публікації: 15 листопада 2021 р.